

γισμοῦ. Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ διαφωτισμοῦ ἔζήτουν νὰ ἔξηγήσουν τὸ ὠραιόν, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν διὰ τῶν ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων καὶ διεπραγματεύοντο τὰ νοῆματα αὐτὰ τῆς συνειδήσεως ὅπως περίπου ἀνέλυον καὶ τὰς ἴστορίας περὶ φαντασμάτων καὶ τὰς λοιπὰς δεισιδαιμονίας. Σήμερον δὲν εἶναι βεβαίως τόσον καταφανῆς ἡ τοποθέτησις τῶν ἐπιστημονικῶν νοημάτων καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν εἰς τὸ αὐτὸ διπλεδόν πρὸς τὰ τυχαῖα ἀποκυήματα τῆς ἀνόμου καὶ ἀμεθόδου ψυχικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ κατ' οὓσιαν ἡ παράταξις τῶν πρώτων πρὸς τὰ δεύτερα γίνεται, ἐκεῖ δὲν δὲν γίνεται ὑπογοεῖται. Ἡ ίδεα, δὲν νόμος καὶ ἡ μορφὴ τὰ δρόποια διέπουν πάντοτε τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν κατὰ τὴν ἴστορικὴν αὐτῆς ἐνέργειαν καὶ κατὰ τὸν ἴστορικὸν αὐτῆς πόνον εἶναι διὰ τὸν ψυχολογισμὸν τῆς σήμερον, ὁ ὄποιος ἀλλοτε μὲν ἐμφανίζεται ως βιολογισμὸς (ὡς παρὰ τῷ Driesch), ἀλλοτε ως μορφολογία τῶν λαῶν, (ὡς παρὰ τῷ Spengler), ἀλλοτε ως ψυχανάλυσις (ὡς παρὰ τῷ Freud), τυχαῖα προϊόντα τυφλῆς καὶ ἀνοήτου ψυχικῆς ἐνεργείας.

Μετὰ τὰς γενικὰς εἰσαγωγικὰς αὐτὰς γραμμὰς στρεφόμεθα εἰς τὴν συστηματικὴν συζήτησιν τῶν εἰδῶν τοῦ ὄντος καὶ τῶν εἰδῶν τῆς ἐπιστήμης διὰ τῆς δρόποιας θὰ δειχθῆ ποῖον εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας καὶ ποῖον τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας.

β') Τὰ εἴδη τοῦ ὄντος καὶ τῶν ἐπιστημῶν.—Ἡ ψυχολογία ἐπιστήμη γεγονότων, ἡ φιλοσο- φία ἐπιστήμη νοημάτων καὶ ἐννοιῶν.

Θεμελιώδης φιλοσοφικὴ διάχρισις εἶναι καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ συστηματικῇ φιλοσοφίᾳ, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἡ διαιρεσίς τοῦ ὄντος εἰς νοητὸν καὶ αἰσθητόν. Τὸ αἰσθητὸν δὲν διαιρεῖται ὑπὸ τῆς σημερινῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ψυχικόν. Ὅταν λοιπὸν λέγωμεν σήμερον αἰσθητὸν κόσμον, ἐννοοῦμεν καὶ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ψυχικὰ ὄντα, ἢτοι τὰς φυσικὰς καὶ ψυχικὰς ἐνεργείας. Ὁχάρτης ἐπὶ τοῦ δρόποιου γράφω εἶναι σωματικόγ., ὑλικόν, φυσικὸν δὲν, ἡ αἰσθησίς δημιως διὰ τῆς δρόποιας ἔχω τὴν ἀντίληψιν τοῦ χάρτου, ἡ αἰσθησίς τὴν δρόποιαν ἐκτελῶ, δταν βλέπω τὸν χάρτην, εἶναι ψυχικόν τι. Τὰ δύο αὐτὰ εἴδη τοῦ ὄντος, τὸ σωματικὸν

καὶ τὸ ψυχικὸν παρουσιάζουν καὶ ἀναλόγους διαφορὰς πρὸς
ἄλληλα.

Τὸ σωματικὸν ὅν κατέχει πάντοτε μίαν ὠρισμένην θέσιν ἐν τῷ
χώρῳ, ἐνῷ τὸ ψυχικὸν ὅν, ὅπως εἶναι ἡ αἰσθησις τῆς ἀφῆς, τῆς
δράσεως κτλ. καὶ δὴ ἡ φωτισμένη αἴσθησις ἀπτοῦ τινος, ἡ δρατοῦ
τινος, ἀναφέρεται βεβαίως καὶ αὐτὴ εἰς σωματικὰ ὅντα, ὅπως ἡ αἴ-
σθησις τῆς δράσεως εἰς τὸν χάρτην, δὲν εἶναι ὅμως καὶ αὐτὴ ὡς τοι-
αύτῃ σωματικόν τι. Βεβαίως καθ' ὅσον ἀναφέρεται ἡ αἴσθησις εἰς
σωματικὰ ὅντα, ἡτοι καθ' ὅσον ἀναφέρεται ἡ αἴσθησις τῆς δράσεως
εἰς τὸν ὠρισμένον χάρτην ἐπὶ τοῦ ὅποίου γράφω, κατὰ τόσον εἶναι
καὶ σωματική, δὲν δύναται ὅμως ὡς τοιαύτη νὰ καταλάβῃ ὠρισμένον
χῶρον, ἡτοι αἱ αἴσθησεις ἢ τὰ ψυχικὰ ὅντα ἢ καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐνέρ-
γειαι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταλάβουν ὠρισμένην θέσιν ἐν τῷ χώρῳ.
Τούναντίον δμως ἡ αἴσθησις τῆς ἀφῆς, τῆς δράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς
κτλ. καὶ μάλιστα αἱ ὠρισμέναι ἐνέργειαι τῶν αἰσθήσεων τούτων
ἡτοι ἡ ὠρισμένη αἴσθησις διὰ τῆς ὅποιας βλέπω κάτι, ἡ ὠρισμένη
αἴσθησις διὰ τῆς ὅποιας ἀκούω κάτι καὶ ἡ ὠρισμένη αἴσθησις διὰ
τῆς ὅποιας ἀπτομαὶ ἀντικειμένου τινος πληροῦν ὠρισμένον χρόνον
δηλαδὴ ἀρχίζουν εἰς μίαν ὠρισμένην χρονικὴν στιγμὴν καὶ λήγουν εἰς
μίαν ἐπίσης ὠρισμένην στιγμὴν χρόνου, ἡτοι πληροῦν ὠρισμένον
διάστημα χρόνου, οὐχὶ ὅμως καὶ ὠρισμένον χωρητικὸν διάστημα.
Καὶ ἐνῷ πᾶν τὸ σωματικὸν εἶναι συνάμα καὶ χρονικόν, δηλαδὴ ὑπάρ-
χει εἰς ὠρισμένον χρόνον καὶ πληροῖ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα,
τούναντίον μόνον τὸ ψυχικόν, τὸ ὅποίον εἶναι συνάμα καὶ ἀσώματον,
πληροῖ μόνον τὸν χρόνον καὶ οὐχὶ καὶ τὸν χῶρον.

Ἐτερον οὖσιῶδες χαρακτηριστικὸν τοῦ σωματικοῦ καὶ θεμελιώ-
δης διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ψυχικὸν ὅν εἶναι, ὅτι τὸ μὲν φυσικὸν καὶ
σωματικὸν ὅν, ἡτοι τὰ ἀντικείμενα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, εἶναι εἰς πάν-
τας αἰσθητῶς δεδομένα ἢ δύνανται τούλαχιστον νὰ εἶναι εἰς πάντας
δεδομένα, τὰ ψυχικὰ ὅντα, αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι ὑπάρχουν μόνον
δι' ἔκαστον ὑποκείμενον ἢ δι' ἔκάστην ψυχὴν χωριστὰ καὶ οὐδέποτε
εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῶσιν κατ' οὓσιαν, διότι μία ὠρισμένη
ψυχικὴ ἐνέργεια ἐνὸς ὠρισμένου ἀτόμου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπανα-
ληφθῇ ὑφ' ἑτέρου τινὸς ἀτόμου, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀτό-
μου. Τούναντίον τὰ σωματικὰ ὅντα, ὅπως ὁ χάρτης ἐπὶ τοῦ ὅποίου
γράφω, προσφέρονται εἰς τὴν ἀντίληψιν πολλῶν ἀτόμων ἢ κατ' ἀρ-

χὴν εἰς τὴν ἀντίληψιν πάντων τῶν ἀτόμων, Ὡψυχικὴ δύμως ἐνέργεια διὰ τῆς ὅποιας τὰ διάφορα ὑποκείμενα ἡ ἀτομα θεωροῦσιν τὸν γάρτην εἶναι ἔκαστοτε διάφορος. Πολλοὶ ἡ πάντες οἱ ἀνθρώποι εἶναι δυνατὸν νὰ λάβουν αἴσθησιν σωματικοῦ τινος ὄντος διὰ τῆς ἀφῆς, τὸ αἴσθημα δύμως τῆς ἀφῆς, τὸ ὅποιον θὰ ἔχουν ἂμα ἐγγίξουν τὸ σωματικὸν ὅν, θὰ εἶναι δι’ ἔκαστον ἀνθρώπον διάφορον. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο διακρίνει ὀλόκληρον τὴν ψυχικὴν ζωήν, ἐφ’ ὃσον ὑπὸ ψυχικὴν ζωὴν ἐννοοῦμεν τὸ σύνολον τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Τὸ ψυχικὸν ὅν εἴ /αι εἰς ἔκαστον ἀνθρώπον διάφορον καὶ οὐδέποτε ἐπαναλαμβάνεται ἐν χρόνῳ. Τὰ δύο αὐτὰ εἴδη τοῦ ὄντος, τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ψυχικὸν εἶναι ἔξι τούς πραγματικά, ἔχονταν τὴν αὐτὴν ἀντικειμενικότητα, διότι τὸ μὲν πρῶτον πληροῖ καὶ χρόνον καὶ χῶρον, τὸ δὲ δεύτερον μόνον χρόνον, ὁ δὲ χρόνος καὶ ὁ χῶρος, ὡς μορφαὶ τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὰ ὄντα, ὡς κατηγορίαι τῶν αἰσθητῶν γενικῶς, εἶναι καὶ κριτήρια τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ὄντων. Ὁστε πραγματικὸν δνομάζομεν πᾶν ὅ, τι πληροῖ χῶρον καὶ χρόνον συνάμα ἡ καὶ μόνον χρόνον. Ἀντικειμενικὸν δὲ εἶναι κατὰ Kant πᾶν ὅ, τι ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς δύο αὐτὰς, θεμελιώδεις μορφαὶ τοῦ αἰσθάνεσθαι, τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον, αἵτινες ἔχουν ὡς πηγὴν αὐτῶν τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι ἥν κέκτηται τὸ ὑποκείμενον, ἡ ἡ συνείδησις (Vermögen der Sinnlichkeit). Οἷαδήποτε δὲ προσπάθεια πρὸς ἀρνησιν τῆς ἐννοίας τῆς πραγματικότητος ἀπὸ τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον καὶ πρὸς ἀρνησιν δι’ αὐτῆς τῆς πραγματικότητος παντὸς ὅ, τι πληροῖ τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον εἶναι, γνωσεολογικῶς καὶ ἐννοιολογικῶς θεωρουμένη, μεταιοπονία. Ἀμφότερα δὲ τὰ εἴδη ταῦτα τοῦ ὄντος, τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ψυχικόν, εἶναι αἰσθητῶς εἰς ἡμᾶς δεδομένα, διότι πᾶν ὅ, τι ὑπάγεται εἰς τὸν νόμον τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἔχει αἰσθητὸν χαρακτῆρα. Τὸ αἰσθητῶς πραγματικὸν εἶναι λοιπὸν σωματικὸν καὶ ψυχικόν. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ εἴδη τοῦ εἶναι, τὰ διποῖα εἶναι ἀναγκαῖως πραγματικά.

Διὰ τοὺς πλείονας τῶν ἀνθρώπων δὲ κόσμος γενικῶς δὲν ἔχει ἄλλα ἀντικείμενα, ἕκτὸς ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἥτοι τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ψυχικά. Ἡ ἐννοία μάλιστα τοῦ ψυχικοῦ ὄντος εἶναι καὶ διὰ τοὺς πλείονας τῶν ἐπιστημόνων τόσον συγκεχυμένη, ὅστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἐννοήσουν δι’ αὐτῆς τίποτε τὸ ὠρισμένον καὶ διὰ τοῦτο κατατάσσουν

εἰς αὐτὴν πᾶν ὅ, τι δὲν εἶναι σωματικὸν, ἡτοι αἰσθήματα, νοήματα, μαθηματικάς, φιλοσοφικάς καὶ λοιπάς ἐπιστημόνικάς ἔννοίας καὶ τὰ δημιουργήματα τῆς τέχνης. Πάντα ταῦτα εἶναι κατ' αὐτοὺς μόνον ψυχικά, δηλαδὴ ἡ οὐσία τέτον συνίσταται ἐν τῇ ψυχικῇ ἐνεργείᾳ.

Τὸ ἐρώτημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἀν τῷ ὅντι ἡ ἔννοια αὗτη τοῦ αἰσθητῶς πραγματικοῦ, ἡτοι τοῦ διὰ τῶν αἰσθήσεων ὡς σωματικοῦ καὶ ὡς ψυχικοῦ δεδομένου ὅντος, εἶναι τόσον περιεκτική, ὥστε πράγματι νὰ περιλαμβάνῃ ἐν ἑαυτῇ πᾶν ὅ, τι δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον τῆς γνῶσεως ἢ καὶ ἄλλης τινος ἴκανότητος τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Εἶναι πράγματι πάντα τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅντα, τὰ δποῖα δυνάμεθα νὰ σκεφθῶμεν, μόνον σωματικά καὶ ψυχικά; Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν τίποτε ἄλλο ἐκτὸς τῶν σωμάτων τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ψυχικοῦ τοιούτου; "Οταν δὲ ἐρωτῶμεν ἀν ὑπάρχουν ὅντα ἄλλα ἐκτὸς τῶν δύο τούτων εἴδῶν τῶν ὅντων δὲν ἔννοοῦμεν ὅντα μεταφυσικά, δπως παρεδέχετο ταῦτα ἡ φιλοσοφία, πολὺν ἀκόμη δ Kant θρηματίσῃ αὐτὰ ὡς ἀδιανόητα, ἀλλ' ἔννοοῦμεν ἀν ὑπάρχουν ὅντα, ὑποκείμενα εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν νόησιν, χωρὶς νὰ εἶγαι οὔτε σωματικά, οὔτε ψυχικά, οὔτε μεταφυσικά. Ο κόσμος τῶν μεταφυσικῶν ὅντων δὲν ὑπάρχει πλέον, ὑφ' ἣν τούλαχιστον μορφὴν ἔξειθεν αὐτὸν ἡ προκαντιανὴ φιλοσοφία. Ἐξαντλεῖται τὸ περιεχόμενον τοῦ κόσμου ἀν ἀφαιρέσωμεν ἀπ' αὐτὸν τὰ χωρητικά, χρονικά καὶ μεταφυσικά ὅντα ἡ ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο τὸ δποῖον, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι πολὺ πλησίον μας, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν τὸ συστατικόν τῆς ὅλης μας ὑποστάσεως, δι' αὐτὸν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ ἔννοήσωμεν ἢ τούλαχιστον νὰ τὸ χωρίσωμεν ἀπὸ τὴν ἴδιαν μας ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐνέργειαν; Ἐννοοῦμεν τῷ ὅντι μόνον σωματικὰ ἀντικείμενα διὰ τῶν ψυχικῶν μᾶς ἐνεργειῶν; Πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, οἵτινες μάλιστα ἀποκαλοῦσιν ἑαυτοὺς «φιλοσόφους τῆς ζωῆς», καθὼς καὶ οἱ δπαδοὶ τοῦ ψυχολογισμοῦ διδάσκουν, ὅτι δὲ κόσμος κατ' οὐσίαν ἔξαντλεῖται ἀν ἀφαιρέσωμεν ἀπ' αὐτοῦ τὰ δύο αὐτὰ εἴδη τοῦ ὅντος, τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ψυχικόν. Ἡ ὑψίστη ἔννοια, λέγουν, εἰς τὴν δποίαν φθάνει ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἔννοια τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος, τοῦ αἰσθητῶς εἰς ἡμᾶς δεδομένου ἡτοι τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Πέραν τῆς ἔννοίας αὐτῆς ἡ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ, οἷονδήποτε δὲ βῆμα πρὸς τὸ ἐπέκεινα τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας εἶναι ἀβάσιμον, τὸ δὲ ἀντικείμενον πρὸς τὸ δποῖον στρέφεται

φαντασικόν. Ἡ πραγματικότης εἶναι μόνον ψυχοφυσική. Τὸ ψυχοφυσικὸν δὲ τοῦτο ὃν θεωρεῖται συνήθως ὡς ἀπόλυτος παραλληλισμός. Αἱ δύο συστοιχίαι τοῦ ὄντος, τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ φυσικὸν, θεωροῦνται ὡς δύο παραλλήλως ανούμεναι ἐνέργειαι». Ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια ἔχει πάντοτε ἄλλην ψυχικὴν ἐνέργειαν ὡς αἰτίαν καὶ οὐδέποτε φυσικήν, οὔτε δύναται δὲ πάλιν ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα φυσικὴν τοιαύτην. Τὸ αὗτὸν ἴσχύει καὶ διὰ τύς φυσικὰς ἐνεργείας. Τὰ μέλη ἀμφοτέρων τῶν συστοιχιῶν (τῆς ψυχικῆς καὶ τῆς φυσικῆς) δὲν προκαλοῦν ἄλληλα οὔτε ἐπερεάζουν ἄλληλα, μένουν δὲ ὡς πρὸς τὴν αἰτιώδη αὐτῶν σχέσιν πρὸς ἄλληλα ξένα» (πρβλ. Ebbinghaus *Abriss der Psychologie* ἔκδ. 8, Leipzig und Berlin 1922). Κατὰ βάθος ὅμως ὁ ψυχικὸς παραλληλισμὸς ἐννοεῖται ὡς σύστημα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος. Πῶς ἐννοοῦται αἱ σχέσεις μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ εἶναι πρόβλημα; τὸ δποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἐκεῖνο τὸ δποῖον ἐν προκειμένῳ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς εἶναι αἱ σχέσεις μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ νοητοῦ ὄντος, γενικῶς ἡ σχέσις ψυχολογίας καὶ φιλοσοφίας καὶ εἰδικῶς ἡ σχέσις μεταξὺ ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ νοήματος, τὸ δποῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν, κατανοοῦμεν διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας.

Πολλάκις δὲ ἐν τῇ ἴστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας ἐθεωρήθη ὡς πραγματικὸν καὶ ὡς μόνον ὑπάρχον ἐν μόνῳ ἐκ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τοῦ ὄντος ἡ τὸ φυσικὸν ἢ τὸ ψυχικὸν ὅ. Ἡ μία ἐκ τῶν δύο τούτων ἀπόψεων εἶναι ὁ ὑλισμὸς (Materialismus), ὁ διδάσκων ὅτι τὸ μόνον ὑπάρχον καὶ ὑφίσταμενον εἶναι τὸ ὑλικόν, τὸ σωματικὸν ὅν, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι ὁ ψυχολογισμὸς ὑπὸ τὴν εὑρυτάτην τοῦ δρου ἐκδοχήν, ἥτοι ἡ θεωρία ἐκείνη καθ' ἥν τὸ πᾶν εἶναι ψυχικὸν καὶ δὴ ψυχικὴ ἐνέργεια καὶ καθ' ἥν μόνον τὸ ψυχικὸν ὃν ὑπάρχει τῷ ὄντι, ἐνῷ τὰ ἄλλα εἴδη ἡ καλλίτερον αἱ ἄλλαι μορφαὶ τῶν ὄντων εἶναι ἀπλαῖ καταστάσεις τοῦ ψυχικοῦ τοιούτου. Ἡ θεωρία αὕτη γαρα κτηρίζεται κυρίως διὰ τοῦ δρου Panpsychismus. "Οπως ὁ ὑλισμὸς ἀνάγει τὰ πάντα εἰς ἐνέργειας ὑλικὰς καὶ φυσικὰς καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὰς ψυχικὰς ἐνέργειας καὶ αὐτὰ τὰ νοήματα τῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων, τῶν ἡμικῶν πράξεων καὶ τῶν αἰσθητικῶν ἔργων, οὕτω πως καὶ ὁ Panpsychismus θεωρεῖ τὰ πάντα ὡς ψυχικὰ φαινόμενα, ὡς ἐνέργειας καὶ ἐκδηλώσεις ἐνὸς οὖσιώδους στοιχείου τὸ δποῖον εἶναι ψυχικόν. Καὶ αἱ δύο θεωρίαι εἶναι παλαιαι. Ἡ

πρώτη ἀνάγεται εἰς τὸν Δημόκριτον, ή δὲ δευτέρα θὺ πῆδύνατο νὰ θεωρηθῇ ώς γίννημα τῆς σοφιστικῆς, διότι ή σοφιστικὴ κατ' οὐσίαν παραδέχεται μόνον ψυχικὰς ἐνεργείας, ψυχικὰ φαινόμενα. Τῆς σοφιστικῆς ὅμως ὁ Panpsychismus εἶναι κυρίως γνωσεολογικὸς καὶ οὐχὶ ὄντολογικὸς, ὅπως ἡ τοῦ Panpsychismus τῶν ἔλλήνων ψλοξωΐστικη, τοῦ Θαλοῦς, καθ' ὃν ὁ μαγνήτης εἶναι ἔμψυχόν τι, διότι ἐλέκει τὸν σίδηρον καὶ καθ' ὃν γενικῶς τὰ πάντα εἶναι ἔμψυχα (προβλ. Ἀριστοτ. περὶ ψυχῆς 1, 2, 5 καὶ Διογέν. Λαέρτ. I. 27) τοῦ Ἀναξιμένους, τοῦ Ἡρακλείτου, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτῶν τῶν στωϊκῶν.

Ο ὑλισμὸς ἔσχε καὶ ἔχει πάντοτε τοὺς πλείστους ὄπαδούς, εἶναι ή θεωρία ἐκείνη ή ὅποια πάντοτε ἐκέρδισε καὶ αὐτὸς ἀκόμη τὰ πλήθη, ἐνῷ οὐδεμία ἄλλη φιλοσοφικὴ ή ἐπιστημονικὴ θεωρία ἔσχε ποτε γενικωτέραν ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐπίδρασιν. Ἡ αἵτια δὲ τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι, ὅτι ὁ ὑλισμὸς ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰ ὅντα τὰ ὅποια εἶναι εἰς πάντας διὰ τῶν αἰσθήσεων δεδομένα (καίτοι ή ἔννοια τῆς ὕλης εἰς τὴν ὅποιαν καταλήγει ὁ ὑλισμὸς εἶναι ἀδρατον καὶ ἀσώματον τι, διότι εἶναι κατ' ἔξοχὴν νοητὸν). Ο ὑλισμὸς εἶναι θεωρία τῶν ὅντων τὰ ὅποια εἶναι ἀπολύτως ὄρατά, ἀπτά, ἀκουστὰ ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος, ὅτι ή ἀρχὴ τὴν ὅποιαν ὑποθέτει ώς διέπουσαν τὰ πάντα, ή ὕλη, εἶναι ἔννοια καὶ οὐχὶ πρᾶγμα. Ἡ ἀντίφασις αὗτη τοῦ ὑλισμοῦ ὑπὸ οὐδενὸς θεωρητικοῦ ὑλιστοῦ ἔχει παρατηρηθῆναι, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ὑπὸ τῶν ἀδαῶν ὄπαδῶν τοῦ ὑλισμοῦ.

Μόνον ὁ Feuerbach, καὶ τοῦτο διότι ἀνετράφη εἰς τὴν ἔννοιολογικὴν σχολὴν τοῦ Hegel, ἀνῆλθε καὶ θεωρητικῶς εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀντιφάσεως αὗτῆς τοῦ ὑλισμοῦ. Ο Feuerbach λέγει· «ἄλλα καὶ ὁ ὑλισμὸς εἶναι ἴδεοκρατία, ἐν τούτοις χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ καὶ χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ. Ἄρνεῖται βεβαίως τὸν νοῦν ώς μίαν θετικήν, ἀρχὴν ἐνέργειαν, θεωρεῖ δὲ τὴν ἐτερότητα, τὴν ἀντίθεσιν τοῦ νοῦ (τὴν ὕλην) ώς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, διότι ἔξαγει τὸ περιεχόμενον τοῦ νοῦ μόνον ἀπὸ αἰσθητά, ὑλικὰ πράγματα. Δὲν θεωρεῖ ὅμως ώς περιεχόμενον τοῦ νοῦ τὴν αἰσθητὴν ὕλην, τὴν ὕλην ως ἀντικείμεον τῶν ὑλιτῶν αἰσθημάτων, ἀλλὰ μόνον καθ' ὃν τρόπον γίνεται αὕτη ἀντικείμενον τοῦ νοῦ· η ὕλη εἶναι καὶ κατ' αὐτὸν τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ πραγματικόν. Ἄρνούμενος δὲ ὑλισμὸς τὸν νοῦν παραδέχεται συγχρόνως τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν οὐσιαστικότητα τῆς ἐνέργειας τοῦ νοῦ, ἐφ' ὃσον καὶ καθ' ὃσον θέτει τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοῦ ώς ἀληθὲς ἀντικείμενον. Ἐκεῖνο τὸ

όποιον ὁ ὑλισμὸς ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν ιοῦν ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας του, τοῦ τὸ ἀνταποδίδει ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Ἡ καταληπτότης εἶναι κατ’ αὐτὸν τὸ μέτρον τῆς πραγματικότητος· πᾶν ὅτι δὲν εἶναι καταληπτόν, τὸ θεωρεῖ ὁ ὑλισμὸς ὡς μηδέν. Ἀρνούμενος ὁ ὑλιστὴς τὸν ιοῦν αὐτὸν καθ’ ἑαυτὸν, παραδέχεται τούλαχιστον τὸν ἴδιον του νοῦν, ἐν εἴδος τοῦ πκέπτεσθαι τοῦ νοῦ. Ἡ δὲ κατάστασις αὐτὴ τοῦ νοῦ ἐκ μεριμνῆς τοῦ ὑλιστοῦ εἶναι μία ἀναγκαιότης. Ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὸν ἑαυτόν του καὶ νὰ αὐτοκαταστραφῇ. «Ο ὑλισμὸς μπορεῖ ν’ ἀντιτάσσεται καὶ νὰ καταπολεμῇ τὸν νοῦν ὃσον θέλει, διὸ αὐτοῦ τιμωρεῖ πάντοτε τὸν ἑαυτόν του, διότι ψεύδεται πρὸς ἑαυτόν» ἢν σκέπτεται καὶ λέγῃ, ὅτι μόνον τὸ αἰσθητὸν ὑπάρχει, μόνον ἡ ἥπη εἶναι ἡ οὐσία, θέλει διὰ τοῦ λόγου του αὐτοῦ νὰ ἔκφρασῃ ὅχι μόνον αἰσθητόν τινα ἥχον, ἀλλὰ μίαν ἀλήθειαν, μίαν σκέψιν, μίαν κρίσιν ἔχουσαν νόημα καὶ διάνοιαν καὶ δι’ αὐτοῦ ὅμολογεῖ ἐμμέσως, ὅτι μόνον ἔκεινο εἶναι πραγματικόν, τὸ ὅποιον ἔχει νόημα καὶ πνευματικὴν σημασίαν» (Ludwig Feuerbach, Geschichte der neueren Philosophie, Darstellung, Entwicklung und Kritik der Leibnitzschen Philosophie, Ansbach, 1837). Οἱ πολλοὶ προσδίδουν βεβαίως εἰς τὸν ὑλισμὸν, ὁ ὅποιος, ὡς θεωρία ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἔχει πάντοτε ἕνα ὄψος διανοητικὸν καὶ συνδέεται πρὸς ἥθος τι ἀκέραιον (τὶς θὰ ἔτολμα νὰ ἀρνηθῇ τὸ ἥθος καὶ τὸ ὄψος τῆς διανοίας ἐνὸς Δημοκρίτου καὶ ἐνὸς Feuerbach, ἵνα ὀνομάσωμεν μόνον τοὺς διδασκάλους τούτους τοῦ ὑλισμοῦ, τὸν μὲν ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ φυσικοῦ, τὸν δὲ τοῦ ἰστορικοῦ ὑλισμοῦ), οἱ πολλοὶ προσδίδουν, λέγω, εἰς τὸν ὑλισμὸν ἐντελῶς ώμὸν χαρακτῆρα καὶ ἀφομοιώνουν αὐτὸν εὐχολώτερον, ἡ οἵανδήποτε ἀλλην ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, πρὸς τὰς ἴδιας αὐτῶν ἀντιλήψεις. Πρὸς αὐτοὺς δὲ δέον νὰ κατατυχθοῦν καὶ οἱ ἐκμεταλλευταὶ τοῦ ὑλισμοῦ, εἴτε φυσικοῦ, εἴτε ἰστορικοῦ (εἰδικῶς δὲ οἱ πολιτικοὶ ἐκμεταλλευταὶ τοῦ ἰστορικοῦ ὑλισμοῦ) οἱ ὅποιοι στεροῦνται συνήθως παντὸς ἥθους καὶ παντὸς ὄψηλοῦ συναισθήματος καὶ οἱ ὅποιοι πάσχουν τόσον ἀπὸ πνευματικὴν νωχέλειαν ὥστε νὰ πιάσουν μὲ τὰ χέρια των. Περὶ αὐτῶν λέγει δ. Πλάτων, ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀμύητοι εἰς τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας. «Εἰσὶ δὲ οὗτοι (οἱ ἀμύητοι) οἵ οὐδὲν ἀλλο θιόμενοι εἶναι ἢ οὗ ἀν δύνανται ἀπολέτοις τοῖν χεροῖν λαβέσθαι» (Θεαίτ. 155 Ε). Καὶ ὃσον ὄψηλὸν καὶ ἐπίμοχθον ἔχ-

γον είναι διὰ τὸν πραγματικὸν καλλιεργητὴν καὶ ἔρευνητὴν τοῦ νοῦ, οἵτοι διὰ τὸν φιλόσοφον, τὸ νὰ συναστρέφεται φιλοσοφικῶς μὲ νπερόχως ἥθικοὺς καὶ μεγαλόφρονας ἀνδρας, ὅπως είναι ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Feuerbach ἢ ὅσον δὲ Επίκουρος καὶ ὁ Μάρκ, τόσον ταπεινὸν καὶ γελοῖον πρᾶγμα είναι ἡ συναναστροφὴ πρὸς τοὺς θημαγωγικοὺς ἐκμεταλλευτὰς τῶν θεωριῶν τῶν ἀνδρῶν τούτων. Σπανίως συναντᾷ τις ἄλλαχοῦ τοιαύτην πεζότητα λογικῆς καὶ τοιαύτην ὀμότητα ἥθους ὅσον εἰς τοὺς καταναλωτὰς αὐτοὺς τοῦ ἴστορικοῦ ὑλισμοῦ.

Καὶ ὁ ὑλισμὸς καὶ ἡ ψυχοκρατία διδάσκουν ὃς πρὸς αὐτὸν σύμφωνον τὸν κοινὸν νοῦν) ὅτι μόνον ἔκεινα τὰ ὅποια βλέπομεν, ἀκούομεν, μόνον ἔκεινα τῶν ὅποιων ἀπτόμεθα καὶ γενόμεθα καὶ γενικῶς ἔκεινα τῶν ὅποιων ἔχομεν αἴσθησιν, εἴτε ἔξωτερικήν, εἴτε ἔσωτερικήν ὑπάρχουν τῷ ὅντικαὶ ὁ μὲν ὑλισμὸς προσέχει κυρίως εἰς τὰ ἀντικείμενα τῆς ὀράσεως, τῆς ἀκοῆς, τῆς ἀφῆς καὶ τῆς γεύσεως, ὁ δὲ ψυχολογισμὸς ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀράσεως, τῆς ἀκοῆς κ.λ.π. «Πᾶν δὲ τι αἴσθανομαι, πᾶν δὲ τι ὑποπίπτει εἰς τὴν αἴσθησίν μου τοῦτο εἶαι καὶ τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον». Αὕτη είναι ἡ ὅμοιογία πίστεως καὶ τοῦ ὑλιστοῦ καὶ τοῦ ψυχολογιστοῦ. Άλλὰ ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ἀμα ἀναλυθῇ εἰς τὰ στοιχεῖα του ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλαδή, ἐκιδὲς τῶν ἀντικειμένων τὰ ὅποια ὑποπίπτουν εἰς τὴν αἴσθησίν μας, ὑπάρχουν ἢ μᾶλλον ἰσχύουν ὡς νοητὰ καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια δὲν είναι οὔτε φυσικά, οὔτε καθαρῶς ψυχικά, καθαραὶ ψυχικαὶ ἐνέργειαι. Τὶ είναι καὶ τὶ σημαίνει ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τοῦ ψυχολογισμοῦ; Διὰ νὰ ἔχῃ μίαν ὠρισμένην ἰσχὺν πρέπει νὰ είναι κρίσις καὶ ὡς κρίσις πράγματι ἐμφαινέται. Ἡ κρίσις ὅμως αὕτη κρίνει κατὶ ὡς αἴσθητὸν ὑπάρχον, ἀναφέρεται εἰς τὰ φυσικῶς καὶ ψυχικῶς ὑπάρχοντα καὶ λέγει περὶ αὐτῶν, διι ὑπάρχουν καὶ δὴ ὅτι είναι τὰ μόνα τὰ ὅποια τῷ ὅντι ὑπάρχουν. Τὸ «ὅτι ὅμως ταῦτα ὑπάρχουν», τὸ «ὅτι τὰ ὅντα αὐτὰ είναι τὰ μόνα ὑπάρχοντα ἢ τὰ μόνα πραγματικὰ» τοῦτο είναι κατὶ τὸ ὅποιον δὲν ὑπάρχει, ὅπως ὑπάρχουν τὰ ὅντα, διότι δὲν τὸ αἴσθανομαι δηλας τὰ ἀντικείμενα, περὶ τῶν ὅποιων λέγω, ὅτι ὑπάρχουν, ἀλλὰ τὸ ἐννοῶ. Ἐννοῶ δὲ τοῦτο βεβαίως πάντοτε διά τινος ψυχικῆς ἐνέργειας, ἢ ὁποία ὑπάρχει, δηλαδή ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τοῦ χρόνου, διτις ἔχει ὡς χαρακτηριστικά του τὸ παρόν, τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον, ἐνῷ τὸ νόημα, τὰ ὅποιον διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας ἐννοῶ, δὲν ἔχει οὔτε παρόν, οὔτε πα-

·ρελιθόν, οὔτε μέλλον. Ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια διὰ τῆς ὅποίας ἐννοῶ, δτὶ τὰ αἰσθητῶς εἰς ἔμε δεδομένα ὑπάρχουν, ὑπάρχει ἐν χρόνῳ, ἐνῷ τὸ νόημα τὸ ὅποῖον καὶ ἐγὼ ἐννοῶ καὶ ὅποιοςδήποτε ἄλλος ἐννοεῖ, δσάκις σκεφθῆ τὴν κοίσιν αὐτήν, ἀν καὶ ἐννοεῖται διὰ τῆς ἐν χρόνῳ ὁ εούσης ψυχικῆς ἐνεργείας, ἐν τούτοις τῷ ὅντι δὲν ὑπάρχει ἐν χρόνῳ, δηλαδὴ δὲν ἀρχίζει νὰ ὑπάρχῃ, οὔτε πάλιν παύει νὰ ὑφίσταται ἐν χρόνῳ, ὅπως ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια, ἄλλὰ κεῖται τῷ ὅντι πέραν τῆς ἴδιότητος καὶ τοῦ νόμου τοῦ χρόνου.

Διὰ τῆς ἀναλύσεως τῆς ἀπλουστάτης αὐτῆς κρίσεως καταφαίνεται, δτὶ «ὑπάρχει» καὶ κάτι ἄλλο, ἐκτὸς τῶν φυσικῶν ὅντων καὶ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, τὸ ὅποῖον δὲν προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἄλλὰ κοεῖται ὑπὸ τῆς διανοίας.³ Εκεῖνο τὸ ὅποῖον ἔχ τῆς κρίσεως αὐτῆς προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ ὑπάρχει ὅπως ὑπάρχουν τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα εἶναι ἡ γραμματικὴ αὐτῆς μορφή, ἡ ὅποία εἶναι καὶ αὐτὴ κάτι αἰσθητόν. Ἡ γραμματική ὅμως μορφή συμβολίζει πάντοτε, προκειμένου περὶ κρίσεώς τινος, ὠρισμένον τι **νόημα**. Τὸ νόημα δὲ τοῦτο δὲν εἶναι ποτὲ αἰσθητόν, διότι ἀν συνέβαινε τοῦτο θὰ ἔπειρε ὅποιος δήποτε, βλέπων τὰ αἰσθητὰ σύμβολα τοῦ νοήματος, ἥτοι τὴν φράσιν ἢ πρότασιν, νὰ κατελάμβανε καὶ τὸ νόημα, ἐνῷ δὲ μὴ γνωρίζων τὸν χαρακτῆρα τῶν συμβόλων, τῶν λέξεων καὶ γενικῶς δὲ μὴ γνωρίζων τὰς λέξεις καὶ τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ὅποίαν ἀνήκουν, δὲν ἐννοεῖ τὸ νόημα τῆς κρίσεως. Μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κρίσιν δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου. Ἡ γραμματικὴ καὶ γλωσσικὴ διατύπωσις τῆς κρίσεως εἶναι ἀπειρόμορφος δηλαδὴ ὑπάρχει εἰς πολλὰς γλώσσας, ἐνῷ τὸ νόημα τῆς αὐτῆς κρίσεως εἶναι εἰς ὅλας τὰς γραμματικὰς καὶ γλωσσικὰς διατυπώσεις ἐν καὶ τὸ αὐτό.

Ο χωρισμὸς αὐτὸς μεταξὺ ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὅποῖον ἀναφέρεται ἡ ἐνέργεια εἶναι δυνατὸς καὶ ἐν αὐτῷ ἀκόμη τῷ ψυχοφυσικῷ κόσμῳ, χωρὶς νὰ ὑπερπηδήσωμεν τὰ ὅρια αὐτοῦ καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸν καλούμενον νοητὸν κόσμον. Τὰ σώματα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, τὰ ὅποια προσπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μου καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὴν συνείδησίν μου εἶναι διάφορα ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν διὰ τῆς ὅποίας λαμβάνω γνῶσιν περὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν. Πᾶν ἀντικείμενον εἶναι βεβαίως τότε μόνον πραγματικὸν, ἥτοι τότε μόνον ἔχει ὑπόστασιν ἀναγκαιότητος, δταν προσπίπτῃ εἰς τὴν συνείδησιν ἢ τὴν ψυχὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν νόμων

καὶ τῶν κατηγοριῶν τοῦ διανοεῖθαι διεπομένην συνείδησιν. Ἡ συνείδησις εἶναι συνεπῶς ή ἀρχὴ τῆς ἀντικειμενικότητος. Ἀλλὰ τὸ ἀντικειμενικὸν δὲν εἶναι ἀνάγκη, οὔτε καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ συμπέσῃ ἀπολύτως μὲ τὸ ψυχικόν, διότε πᾶσα ψυχικὴ ἐνέργεια ἀναφέρεται πρός τι. Βεβαίως εἶναι τὸ ψυχικὸν ἀντικειμενικόν, διότι πᾶσα ψυχικὴ ἐνέργεια ἔκτελεται ἐν τῇ συγειδήσει καὶ συνεπῶς διέπεται ὑπὸ τῶν νόμων τῆς ἀντικειμενικότητος. Ὅταν δημος διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνέργειας ἐνιοῦ κάτι ἀντικειμενικόν, ὅπως εἶναι ὁ ὑλικὸς κόσμος ἢ μόνον ὡρισμένον αὐτοῦ σῶμα, τότε εἶμαι ὑποχρεωμένος, νὰ χωρίσω τὸ ἀντικειμενικὸν ὅν, τὸ δποίον προσπίπτει εἰς τὴν ψυχήν μου ἢ εἰς τὴν συνείδησίν μου, ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς δποίας λαμβάνω γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι, τὰς δποίας ἔκτελῶ δσάκις θεωρῶ τὸν χάρτην ἐπὶ τοῦ δποίου γράφω, εἴαι κάτι διαφοροεικὸν ἀπὸ τὸν χάρτην καὶ εἶναι πάντοτε νέαι, δσάκις προσβλέπω εἰς τὸν χάρτην, καὶ διάφοροι ἀπὸ τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας ἄλλων ἀτόμων ἐπίσης πρὸς τὸ αὐτὸν ἀντικείμειον ἀναφερομένων. Ὅστε καταφαίνεται, καὶ ἐφ' ὅσον ἀκόμη παραμένομεν εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὅτι ὁ χωρισμὸς μεταξὺ ἀντικειμένου καὶ ψυχικῆς ἐνεργείας εἶναι ἀπολύτως δυνατὸς καὶ πρέπει νὰ γίνεται πάντοτε διὰ τὴν μεθοδολογικὴν σαφήνειαν.

Πολλοὶ ἵσως ἐρωτήσουν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὸ γνωρίσωμεν τὸν ὑλικὸν κόσμον διὰ τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας ἢ δποία ἔχει ἔντελῶς διάφορον χαρακτῆρα ὑπὸ ἔχεινον τοῦ ὑλικοῦ κόσμου; Ὁ ψυχικὸς κόσμος ἢ μᾶλλον ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι ἀσώματον καὶ ἀόρατόν τι, ἐνῷ ὁ ὑλικὸς κόσμος εἶναι σωματικὸν καὶ ὄρατόν. Πῶς λοιπὸν τὰ διάφορα αὐτὰ ὅντα συνδέονται πρὸς ἄλληλα διὰ τῆς γνώσεως τῆς ἐκπορευομένης πάντοτε ἐκ τοῦ ψυχικοῦ; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, τὸ δποίον εἶναι κατὰ βάθος ἔντελῶς ἀβάσιμον καὶ προϋποθέτει ἀγνοιαν καὶ τῶν στοιχειώδῶν ἴδιοτήτων τοῦ λόγου καὶ τῆς γνώσεως, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαντήσωμεν, ὅτι ἡ διαφορὰ ἀκριβῶς ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ θεμελιοῦ τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ δευτέρου διὰ τοῦ πρώτου, διότι ἂν ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια δὲν διέφερε κατ' οὐσίαν ἀπό τὰ σώματα καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν τότε ἀκριβῶς θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχῃ τὴν ἴδιότητα τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀντιλήψεως ἢ καὶ τῆς αἰσθήσεως γενικῶς. Τὸ σῶμα δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ γνωρίζῃ ἄλλο σῶμα οὔτε ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ἀναφέρεσθαι συνειδητῶς πρὸς ἔαντό.

Είναι δυνατόν ότι το δυνατή ή γνῶσις ή ή αἰσθησις ἄν ή ψυχική ἐνέργεια, ή ή ψυχή γενικῶς, ήτο τῆς αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα φύσεως; Ποία είναι ή ὑπόστασις τῆς ψυχῆς καὶ ποῖαι ἄλλαι ἴδιοτητες ἀνήκουν εἰς αὐτήν, τοῦτο δὲν τὸ ἔξετάζομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅπου ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν μίαν καὶ μόνον ἴδιοτητα τῆς ψυχῆς, ήτοι τὴν γνωστικὴν καὶ μάλιστα διὰ τὴν αἰσθησιν καὶ τὴν γνῶσιν, τὰς ὅποιας θεωροῦμεν δυνατὰς ἀκριβῶς ἐπειδὴ ή ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὁ ψυχικὸς καὶ ὁ ὑλικὸς κόσμος ἀποτελοῦν δύο ἐτερότητας, αἵτινες ἐπειδὴ ἀκριβῶς διαφέρουν ἀπ' ἄλληλων διὰ τοῦτο καὶ ἀναφέρονται πρὸς ἄλληλας.¹ Εκεῖνο τὸ ὅποιον οὔτε ὁ ὑλισμός δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ, χωρὶς νὰ μποσκάψῃ τὸ ἔδαφος τῆς ἴδιας αὐτοῦ ὑποστάσεως είναι, ὅτι ὑλικὸς κόσμος γίνεται εἰς ἡμᾶς ἀντιληπτὸς διὰ τῶν αἰσθήσεων, αἱ ὅποιαι είναι ψυχικαὶ ἐνέργειαι καὶ ἀποτελοῦν ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας.² Η ψυχική ἐνέργεια είναι λοιπὸν καὶ διὰ τὸν ὑλισμόν, ἄλλα καὶ διὰ τὸν ψυχολογισμὸν, τὸ δργανον διὰ τοῦ ὅποίου ἐννοοῦμεν ἐν οἰονδήποτε ὅν.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον εἰδικῶς ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου είναι, ὅτι ή ἐνέργεια τῆς αἰσθήσεως ή καὶ τῆς γνώσεως χωρίζεται ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως ή καὶ τῆς γνώσεως. Καὶ ἔρωτῶμεν, ἀφοῦ τό γιωρίζομενον χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς γνώσεως, ἀφοῦ τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὅποιον στρέφεται ή γνῶσις χωρίζεται (ἐννοιολογικῶς βεβαίως, διότι ψυχολογικῶς ἀντικείμενον γνώσεως καὶ ἐνέργεια γνώσεως συνυπάρχουν, χωρὶς δύνας καὶ νὰ συνταυτίζωνται κατὰ τὴν οὖσίαν αὐτῶν) δὲν είναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν καὶ ἀντικείμενα γνώσεως διάφορα ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ τοιαῦτα εἰς τὰ ὅποια προποδίδομεν τὴν κατηγορίαν ή τὴν μορφὴν τῆς πραγματικότητος διότι διέπονται ὑπὸ θεμελιωδῶν νόμων τῆς συνειδήσεως τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου.³ Η ἀνάλυσις τῆς ἀπλουστάτης ἔκείνης κρίσεως εἰς τὴν ὅποιαν προέβημεν ἀνωτέρῳ ὑπέδειξεν ἡδη ὅτι ἔχομεν γνῶσιν ἀντικειμένων τὰ ὅποια δὲν είναι οὔτε φυσικὰ, οὔτε μεταφυσικὰ, οὔτε πάλιν ἀπλῶς ψυχικὰ, ὅπως είναι ή ψυχική ἐνέργεια, ή ὅποια ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης, ἄλλα τὰ ὅποια θὰ ἥδυνάμεθα ἀρνητικῶς τούλαχιστον γὰ τὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς μὴ αἰσθητὰ ή δριστικῶς τερον ὡς ὑπεραισθητὰ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὅποίου γνωρίζομεν τὴν ποιότητα ἐνὸς εἴδους ἀντικειμένων ἀπὸ ἔκείνην ἐνὸς ἄλλου είναι ή διάκοισις τῶν γνωρισμά-

των αὐτῶν, διὰ τοῦτο, ἵνα λάβωμεν γνῶσιν τῶν γνωρισμάτων τῶν ὑπεραισθῆτῶν τούτων ἀντικειμένων εἶναι ἀνάγκη, νὰ συγκρίνωμεν ταῦτα πρὸς τὰ ψυχικὰ ἥ καὶ τὰ καθαρῶς αἰσθητὰ. Προηγουμένως διεκρίναμεν τὰ φυσικὰ ἀπὸ τὰ ψυχικὰ διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν γνωρισμάτων αὐτῶν καὶ εὑρόμεν, ὅτι τὰ μὲν πρῶτα ὅντα πληροῦν καὶ χῶρον καὶ χρόνον, τὰ δὲ δεύτερα μόνον χρόνον, κατόπιν δὲ παρετηρήσαμεν, διὰ τὰ μὲν πρῶτα εἶναι ἀσυνείδητα καὶ ἀντικείμενα γνώσεως καὶ συνειδήσεως, τὰ δὲ δεύτερα εἶναι ἐνέργειαι τῆς συνειδήσεως ἥ τῆς ψυχῆς. Τὰ γνωρίσματα τῶν ὑπεραισθῆτῶν ἀντικειμένων δὲν είναι οὐνά πρὸς ἔκεινα τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν ψυχικῶν. Τὸ νόημα τῆς κρίσεως (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς κρίσεως), τὴν δύοιαν προηγουμένως ἐξηγάσαμεν, ὡς καὶ τὸ νόημα τοῦ συνόπτου τῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων, δὲν πληροῖ οὕτε τὸν χῶρον, οὔτε τὸν χρόνον, καθ' ὃν τρόπον τὰ σώματα καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι. Καὶ τὰ σώματα καὶ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι ὑφίστανται μόνον ἐπὶ ὠρισμένον χρόνον ἥτοι ἔχουν ἀρχὴν καὶ τέλος. Ποία θὰ ἥτοι ἡ ἀρχὴ καὶ ποῖον θὰ ἥτοι τὸ τέλος (χρονικῶς λαμβανομένων τῶν δύο τούτων δρῶν καὶ οὐχὶ λογικῶς) τοῦ νοήματος τῆς κρίσεως, ὅτι $5+7=12$ ἥ καὶ τῆς κρίσεως, ὅτι αἱ γωνίαι ἐνὸς τριγώνου ισοδυναμοῦν πρὸς δύο δυθὺς γωνίας; Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν ἥ δύοια εἶναι κατ' ἔξοχὴν ἀτομική, ἥτοι ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸν ἀτομον, τὰ ὑπεραισθῆτὰ ἀντικείμενα εἶναι γενικά, δηλαδὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοηθοῦν γενικῶς ἀπὸ δλα τὰ ἀτομα. "Ωστε τὰ ὑπεραισθῆτὰ ἀντικείμενα οὕτε δὲ χρόνος τὰ φθείρει, οὔτε ἡ ἴδιοτροπία τῶν ὑποκειμένων τὰ ἔγγιζει. "Ηδη εἴπομεν πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν ταῦτα. Τώρα ὑπολείπεται νὰ εἴπωμεν εἰδικώτερον ποία εἶναι τὰ ὅντα αὐτὰ, ἀφοῦ δὲν εἶναι οὕτε φυσικὰ, οὔτε ψυχικὰ, οὔτε μεταφυσικὰ. Τὰ ὑπεραισθῆτὰ ἀντικείμενα εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν διὰ τοῦ δρου «νοητὰ». Τὰ μαθηματικὰ ὅντα, τὰ σχήματα τὰ γεωμετρικὰ καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν δὲν ἀνήκουν, κατὰ κοινὴν καὶ τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φιλοσόφων δμολογίαν, εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, δηλαδὴ δὲν εἶναι οὔτε φυσικὰ, οὔτε ψυχικὰ, ἀλλὰ οὔτε πάλιν ἀνήκουν εἰς τὸν μεταφυσικὸν κόσμον, διότι εἶναι ἀντικείμενα τῆς καθαρᾶς διανοίας. Τὰ αἰσθητὰ, φυσικὰ σύμβολα τῶν μαθηματικῶν ὅντων, διπλαὶς εἴναι τὰ ψηφία τῶν ἀριθμῶν καὶ τὰ ὑλικὰ γεωμετρικὰ σχήματα, δὲν εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ μαθηματικὰ ὅντα, ἀλλὰ σημεῖα τῶν ὑπεραισθῆτῶν

καὶ οὐδέποτε εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον μεταπιπτόντων μαθηματικῶν
ὄντων. Τοῦτο ἀποδεικνύεται εὐθὺς ώς σκεψθῶμεν, ὅτι τὸ ψηφίον
τοῦ ἀριθμοῦ 1 θὰ ἡδύνατο νὰ εἶναι παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς διάφορον,
χωρὶς δι' αὐτοῦ νὰ παραλλάσσῃ καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀριθμοῦ 1. Ἐπί-
σης τὸ ψηφίον τοῦτο ὅσακις γράφεται εἶναι καὶ πραγματικῶς διάφο-
ρον καὶ γράφεται ἀπειράκις, χωρὶς δι' αὐτοῦ νὰ μεταβάλλεται καὶ ἡ
οὐσία τοῦ ἀριθμοῦ 1. Τοῦτο ἴσχυει καὶ διὰ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα.
Ο κύκλος εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθῇ δι' ἀπείρων αἰσθητῶν κύ-
κλων καὶ ὅμως ἡ οὐσία τοῦ κύκλου εἶναι μία, ὅ νοητὸς κύκλος εἶναι
εἰς καὶ ὁ αὐτὸς.

Τὰ μαθηματικὰ ὄντα καὶ τὰ μαθηματικὰ νοήματα, καὶ ίδια
αἱ μᾶλλον διακεκριμέναι σχέσεις τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν σχημάτων,
εἶναι ἀντικείμενα τῆς νοήσεως καὶ οὐχὶ τῆς αἰσθήσεως. Τὸ γεγονός
δέ, ὅτι τὰ ὄντα ταῦτα προσπίπτουν μᾶλλον εἰς τὴν νόησιν ἢ καλλί-
τερον εἰς τὴν διάνοιαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν αἰσθησιν, τοῦτο δὲν εἶναι
δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ ἀρνηθῶμεν εἰς αὐτὰ «ὑπόστα-
σιν» ἥτοι ἴσχὺν θεωρητικὴν καὶ κῦρος ἐπιστημονικόν, διότι ἡ κρίσις
διὰ τῆς ὅποιας θὰ ἡρνούμεθα τὴν λογικὴν αὐτὴν «ὑπόστασιν» θὰ
ἐπασχε ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀδυναμίαν (τὴν δι' αὐτῆς πρὸς τὰ μαθημα-
τικὰ ὄντα προσαπτομένην), θὰ ἥτο δηλαδὴ καὶ αὐτὴ ἀνυπόστατος,
ἥτοι δὲν θὰ είχεν ἴσχυν καὶ κῦρος, ἀφοῦ θὰ ἡρνεῖτο τὴν ἴσχυν καὶ
τὸ κῦρος τῶν νοητῶν ἀντικειμένων, ὅπως εἶναι τὰ μαθηματικά, ἡ
δὲ οὐσία τῆς κρίσεως εἶναι κάτι κατ' ἔξοχὴν νοητόν. «Ωστε οἱ λέγον-
τες, ὅτι τὰ μαθηματικὰ ὄντα δὲν ἔχουν «ὑπόστασιν», ἀν μὲν ἐννο
οῦν τὴν αἰσθητὴν ἀνυπαρξίαν, τότε οὐχὶ μόνον δὲν σφάλλουν, ἀλλὰ
τούναντίον χαρακτηρίζουν αὐτὰ ὅπως πρέπει, ἀν ὅμως ἐννοοῦν, ὅτι,
ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ὑπάρχουν αἰσθητῶς, δὲν ἔχουν καμμίαν ἴσχυν
καὶ κανὲν κῦρος τότε διαπράττουν θεμελιώδες λογικὸν σφάλμα. Εἶναι
ἀναμφισβήτητον, δι' ὅσους τούλαχιστον ἐννοοῦν μαθηματικά, (καὶ
μὲ αὐτοὺς γίνεται ἡ συζήτησις) ὅτι μία οἰαδήποτε μαθηματικὴ
ἐννοία, ἡ ἐν οἰονδήποτε μαθηματικὸν νόημα, ἔχει κῦρος ἀχρονον καὶ
«ὑπόστασιν» αἰωνίαν, ὅπως εἶναι ἀναντίορητον, διὰ τοὺς ἐννοοῦντας;
τὴν φύσιν τῶν λογικῶν ὄντων καὶ τῶν λογικῶν στοιχείων, ὅτι αὐτὰ
ἔχουν ἴσχυν ἀφθαρτον καὶ διέπουν τὴν σκέψιν παντὸς λογικοῦ ὄντος,
ἔχει ἡ δὲν ἔχει τοῦτο συνείδησιν τοῦ γεγονότος τούτου.

Βεβαίως συμβολίζονται τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ γεωμετρικὰ ὄντα